

Davart noss proverbis e dits proverbials : una baderlada

Autor(en): **Bezzola, E.**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **53 (1939)**

PDF erstellt am: **15.05.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-209242>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Davart noss proverbis e dits proverbials

Üna baderlada dad Ed. Bezzola

Vi e plü cha suot la generala tendenza d'ugualisar ed uni-fuormar tuot, eir il möd da s'exprimer, il pled tschantschà, dvainta superficial e perda seis culurit particular, vi e plü spareschan in mincha favella ils vegls proverbis e dits proverbials chi, passand da generaziun a generaziun, da bap a figl e da mamma a figlia, fuorman ün s-chazi vivaint da scienza e poesia populara.

Quist fat chi vala per tuots linguachs, vala in ot gra eir per nos rumantsch, eir scha quist, nu siand stat expost ad üna cultura exteriura uschè intensiva, ha mantgnü fin a nos temp amo üna buna part da quista preziosa ierta. In noss cumüns as oda amo vi e nan, impustüt tar glieud veglia a dovrar dits proverbials e proverbis chi, sco cha nos inschmanchabel dr. *Florian Melcher* barmör ha scrit avant trent' ans: «Cun otras expressiuns cha nos pövel drova in sieu tschantscher natürel d'iminchadi ais la part la pü caratteristica e la pü naziunela d'üna lingua.» Florian Melcher da S-chanf, mort dal 1913 a l'etad da be 38 ans, eira il prüm redactur da l'idioticon rumantsch ed ha publicà aint illas Annalas tom 25 e 26 duos stupendas collecziuns cun passa 3000 fuormas fraseologicas dals differentes dialects rumantschs.

Ed el disch in sia introducziun «*cha quels chi pretendan e marmuognan cha nos rumantsch saja chüz e splanto, dessan imprenden e stüdger a fuonz il möd da discuorrer da nos pövel, e s'inservir da sieu grand s-chazi da poesia populara e cha alura eir la lingua scritta, nu saro pü in priewel da dvanter be üna fuorma vöda sainza spiert e sainza character*».

La fraseologia cumpiglia bainschi eir fuormas be da duos trais plets, chi dischan suvent il medem, ma chi tras ritmus, assonanza o tras aliteraziun accentueschan l'impissamaint ed al dan

plü expressiun. - Scha nus dschain p. e. impè da dir que m'ha fat ün grand effet, o ün' impressiun *que m'ais i tras pel ed ossa* o impè da: que nun ha ingün sen: que *nun ha ne mot ne fundamaint*, el ha guadagnà que cun la lavur da seis mans e s'ha guadagnà que *cun piz e pala* o scha nus udin amo hoz a dir *esser leger e cuntaint, star lam e bain, esser sul sulet, esser sech sechantà o marsch madür o clitsch cregn, ir plan planet*, schi stuvain cunvgnir cha simils möds da dir dan a la lingua pür seis culurit e character special.

Id ais müravglius da vair be quants da quists möds da dir poetics cha nos pövel ha savü s-chaffir be davart la statura da l'uman e sias parts dal corp, davart sia vita da la chüna a la fossa.

Uschè per dir ün hom grand: ün hom *sco ün cuolm, sco ün uors, üna maschina d'ün hom*. Dad ün chi crescha plan, as disch: el crescha *sco la cut aint il cuzzer, o sco la curaja i'l fö* o ch'el ais grand *sco il manch d'ün sdun*.

Per dar l'ideja d'üna persuna megra, avain dunzainas da dits sco: *meger sco ün pich — sco ün pichalain, o sco üna claviglia*, fin tar fuormas amo plü expressivas: *esser be pel ed ossa, avoir las chotschas vödas, esser ün mal invernà* o sco chi dischan in Surselva: *Quei rumpa mo da mirar sisù ... o quel ei magher sco sch'el vess betg l'aua tievgia*.

Per ils bainnudrits e grass nu mancan neir dits zuond significativs, sco: *grass sco la glüna plaina, grass tais, grass imballà, grass per sfender, sco üna roudla, sco in anduchel, sco ina bargia*.

Dad ün chi ha la disfurtüna dad esser trid dschain in Engiadina: *l'es trid sco'l puchà* ed in Surselva: *l'ei mitgiert sco'l puccau mortal*.

Da las parts dal corp vulain be adüer ün pêr möds da dir sco l'ha ün *cho sco üna tmeglia, sco üna tagliola ... chavels sco saidlas, cavegls sco sterpa, üna barüda sco ün uors, in tgaun sco in truscal*.

E cur chi vain il temp chi as cumainza a gnir grisch, dischan canderoura: *Tier tei antschev il sbischar* ed in Engiadina: *I vain la naiv süllas muntagnas*. E siand cha que ais l'etad chi's stuvess cumanzar a metter sa teista a lö — *a tschisp*, cur chi vain il *pail d'onur* as disch eir: *ch'ün cumainza a chatschar our l'asen* o *a far il pail da l'asen*.

Dad ün chi fa trida tschera as soula dir: *quel ha la glüna culs pizs issü, o üna tschera sco ün cumün ars*, el fa *üna tschera chi*

stess sü desch giallinas ed ün gial o in Surselva in möd amo plü drastic: Ina tschera sco in buc carpau sün üna muschna crappa.

Bunas e noschas qualitads chattan expressiun poetica in tantas fuormas: sco *bun sco'l pan, sco'l pan da Nossegner, da buna pasta*, quel ha eir il *cour i'man, o il man larg*.

Dad ün nosch e maglin as soula dir: *l'es nosch scol pichà o sco la merda, ün vaira spüda tössi...* o magari ch'el haja la *schnuoglia agüzza*, o chi *al mancan be las cornas*.

Dad ün o üna cun üna noscha lengia o d'üna lengia mulada vain dit: *l'ha üna lengia chi tagli' e sfenda...* ed a Zernez n'ha udi a cumpletar la figüra per dir propi üna lengia capabla da tuot... *chi tagli' e sfenda e loua sü*.

L'experienza ha muossà eir a noss vegls cha glieud chi fa massa las bellinas o las plaschantinas ais pel solit pitschna ed avara o dal tegn e per quels s'ha fuormà il famus dit: *buocha da meil e mans da rascha*.

Far la glima suorda vain lura dit dad ün chi fa finta da nu savair inguotta da la fatschenda — impè cha que cha il tudais-ch nomna ein Duckmäuser: nomnain *üna toffa mütta*.

Interessant sun tscherts möds da dir chi s'han fuormats e mantgnüts in ün cumün, sainz' esser cuntschaints in oters. Per dir ch'ün va svelt as disch dapertuot... *el va sco la bischa, sco'l vent...* ma be a Zernez, a que ch'eu sà, tuot chi disch: *el va sco'l chan dal giunker*. Que ais plü co probabel cha ils ultims giunkers de Planta avaiavan chans da chatscha, buns curridurs. Els han bandunà il lö avant bod tschient ans, ma amo hoz minch' uffant disch dad ün chi va svelt o cuorra — *el va sco'l chan dal giunker*.

Que chi vala per ils dits proverbiais, vala amo in plü ot gra per ils proverbis. Els dan prova dal sentimaint ed indschegn poetic dad ün pövel. Sco s-chazi da scienza populara reflettan els l'experienza da bleras generaziuns e rapreschaintan ün' ierta chi passand da buoch' a buocha fuorman ün manual da prudenza e filosofia pratica, chi cun fuormas cuortas e s-chettas d'ün sen qualvoutas zoppà o eir a dobl' incletta e pel plü ironic, ans dischan grandas vardats.

Per definir che chi ais ün proverb, as po dir: ün proverb ais üna sentenza chi exprima in pochs plets ün precept moral, ün cussagl o ün avertimaint cun üna sumaglia o cun üna simpla al-

lusiun, e chi tras ritmus natüral o rima survain ün culurit poetic. Ün bun proverbi stuvesse esser cuort, expressiv e spontan. Chi nu cognuschesse ils seguaints chi's po adür sco buns exaimpels: *Ün pa per ün, nu fa mal ad ingün*, perfet in ritmus e rima. O: *Scua nouva, scua bain*, excellent, concis e significativ. Opür: *Dar e tour, fa bun cour. Chi va plan, va san*. — Quists pèr sun amo in plaina vita sün nos inter territori, impè cha oters sco: *Chi bain serra, bain evra* cun tuot sias variantas: *Chi bain lia, bain schlia. Chi bain giuondscha, bain sgiuondscha. Chi bain semna, bain tschunca. Chi bain ierta, bain gioda*, s'oda be amo qua e là.

Tschert cha scha nus vulain in prüma lingia discuorrer da *proverbis rumantschs* stuvain subit admetter cha ün o l'oter nu sarà nat sün nossa terra. Mincha pövel ha dal reist blers proverbis da derivanza eistra, e suvent da quels chi san bel e bain dal tradüt.

D'origen tudais-ch sun sainza dubi tar nus ils siouaints: *I nun ais tuot or que chi glüscha*. (Es ist nicht alles Gold, was glänzt.) *Fallar ais uman*. (Fehlen ist menschlich.) *L'apparentscha ingiana*. (Der Schein trügt.) *Üngüna regla sainz' excepziun*. (Keine Regel ohne Ausnahme.) *Batta il fier fintant ch'el ais chod*. (Schmiede das Eisen, so lange es noch warm ist.) *Hoz a mai, daman a tai*. (Heute mir, morgen dir.)

Oters sun eir sainza dubi da l'istessa derivanza, ma sun fingià ün pa plü bain adaptats a nossa tschantscha, sco: *Chi fa la foura, crouda laint*. (Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein.) *Il früt nu crouda dalöntsch da la planta*. (Der Apfel fällt nicht weit vom Baum.) *Tuottas bunas chosas van a trais a trais*. (Aller guten Dinge sind drei.) *Chi semna vent, racoglia trabagl* (trabagl = Wirbelwind.) (Wer Wind säht wird Sturm ernten.) Qua aise da badar co cha üna pitschna modificaziun dà al proverbi darcho seis ritmus, chi be in vertind verbalmaing manchess.

Ün bun numer da proverbis dan l'istess sen, ma in otra fuorma e tranter quels chattain eir in nos rumantsch divers chi nu stan inavo per inguotta a quel da l'otra lingua. Blers il supereschans perfin. Uschè dschain nus per «Unkraut verdirbt nicht»: *Erba noscha crescha bain*. O per Viel Geschrei und wenig Wolle: *Bler füm e pac rost*. Ende gut, alles gut: *Scha la fin ais buna, tuot ais bun*. Wie du mir, so ich dir: *A la paisa chi's cumpra as sto vender*. Gleiches zu Gleichem gesellt sich gern: *Il corv va sülla zepa*. Es

ist nicht der Rede wert: *Il gö nu vala la chandaila*. Kleine Ursache, grosse Wirkung: *Our da pitschna sbrinzla, po gnir ün grand fö*. Auf einen groben Klotz, gehört ein grober Keil: *Il plü bun cuogn, vain da l'istess lain*. Ün simil sen ha nos dit: *Botta per tschücha* per dir chi s'ais stat pront cun respuonder in l'istess möd (tud. schlagfertig).

In ün dals prüms toms da las Annalas, ha ün dals pioniers da nos movimaint da renaschentscha rumantscha, nos meritaivel cumpatriot prof. J. A. Bühler publichà üna collecziun da passa 2000 proverbis. Plü tard han sigr. cussgl. naz. A. Vital (Annalas XIII) e dr. Florian Melcher aint il «Fögl d'Engiadina» (1911/12) contribui cun otras plü pitschnas collecziuns a salvar üna buna part da tals d'ir in schmanchanza. Ün bun numer da proverbis ans procuret dna. Amalia Tramèr da S-chanf. Nos perpöst nu po esser natüralmaing quel da spordscher hoz indavorouda ün pèr tschient da quists proverbis e laschar al lectur ch'el tschercha lur sen e t'ils metta a lö. Nus ans stuvain cuntantar da preschantar ün tschert numer da quels chi ans paran ourdvert buns e tscherchar in als in-tretschand in nossa baderlada da'ls render inclegiantaivels a minchün.

Per ans facilitar noss' incumbenza avain retgnü per bön da trattar la materia tenor üna tscherta classificaziun. Que nun impedescha impro cha ün o l'oter dals exaimpels pudess güsta uschè bain figürar in ün' otra gruppa. Tuot tenor sco ch'ün il piglia.

Cumanzar vulain güst cun l' u m a n in general e cun l'hom in special. La valur da l'uman nu dependa ne da sa lunghezza ne da sa largezza. Perque disch nos proverbis: *L'hom nu's masüra cun la corda o nu's masüra cul ster*.

E neir il possess nun al dà la vaira valur: *L'hom fa la roba, ma la roba nu fa l'hom*, obain *l'hom po far ils raps, ma ils raps nu fan l'om*. Perque nu vulain l'istess brich schnejar la güstezza da l'oter proverbis, pür massa vardaivel: *Il daner cumanda bler*.

Sco cha il tudais-ch disch: Ein Mann ein Wort, s'oda a dir tar nus: *L'hom as piglia pel pled ed il bouv per las cornas*. E cun que voul il pövel sgür eir dir, cha chi chi fa da bouv o da bies-ch merita ch'ün al piglia per las cornas, v. d. sainza grands resguards.

Davart la d u o n n a o l a f e m n a avain nus eir ün' intera partida da buns proverbis, e per restar tal bouv vulain güsta

manzunar ün dals plü cuntschaints: *Duonna e bouvs da tia cuntrada*. Scha quist para da derivar dal talian, schi ha Scuol ün' eccellente varianta data da seis specific dialect. A Scuol as disch: *Donna e bôs, piglia plü dastrusch tü pôs*. Per tschert cuntegnan otras admuniziuns in fuorma da proverbis veglias vardats, sco: *Duonna e taila, nu cumprar a glüsch da chandaila*, opür: *Da buna terra la planta piglia, da buna mamma tscherna't la figlia*.

Ma per survgnir la figlia han experimentà para eir noss vegls chi ais zuond cussgliabel da's metter da bel principi in bunas cun la mamma. Na per inguotta nu vain express quist' idea in differentas variantas: *Chi chi voul la figlia, gurbescha la mamma...* (gurbir voul dir guadagnar inchün cun art ed astuzia) opür eir: *Chi voul la figlia, puschina — o charezza — o tramaglia la mamma*. Quistas variantas ans paran da cumprovar cha güsta quist proverbi gniva miss eir da plü bod bler in adöver e cha las mammas 'vaivan in quistas fatschendas eir alura, l'ultim pled in *chapter*. Insomma, eir ellas avaran experimentà che chi voul dir *l'avair chattà ün bun pantun*, v. d. avoir fat üna buna marida, impè d'avair la sort da blers oters ed otras chi han fat ün nosch di d'lavur in as maridand o *chi han dit bapnos aint per foura d'pigna* o sco chi dischan in Surset: *han piglio avasontga our d'en cagl d'en botsch*.

Na per ünguotta nu s'oda a dir: *Chi ha bun marid, il porta in fatscha*, v. d. üna duonna bain maridada e furtünada ha bain motiv dad ir intuorn cun tschera cuntainta. Ma eir l'hom chi ha müsle o vögla da *far il sagl da l'agnè* (as far spus) ch'el s'impaisa bain inandret cha ün proverbi disch: *Femna o ch'ella muossa il tschèl o ch'ella maina a l'infiern*.

L'influenza vicendaivla in üna lai ais cuntschainta, ed uschè as po bain dir cha: *La buna muglier fa il bun marid* ma eir: *Tal hom, tal femna*, cur cha ün hom grobulan e dischurdinà ha üna femna schlampra e pazzolera per duonna.

Schi as 'less star a dar letta a tuot ils poverbis per e cunter la maridaglia as savess bain esser intrià che decisiun tour. Quels cunter sun bainschi plü nombrus. Tschert cha schi's voul far quist pass as fa bain da s'impissar a tscherts dits, sco: *Femna baderlunza, noscha filunza*. Que chi nu vala sgür brich be per il filar ma per la lavur in general.

Opür: *Femna loscharda* (superbgia) *femna testarda*. . . *Femna cun man fin, nu vala ün quattrin*.

Ma a la fin as sto cunvgnir cha: *Femnas e chavals nu daja sainza defets e mals*, o sco chi disch ün oter proverb: *Femnas e vins han lur rampins*, o eir: *Duonna e glüna, hoz seraina, daman brüna*. — La cuntschainta astuzia o dschain plüchöntsches cortentscha o prudenza da la femna chatta expressiun in proverbis sco: *Üna duonna scorta, va our da chort e vain aint da porta*, o eir: *Üna femna da spiert fa crajer cha'l diavel svoula*.

Cha üna lai as consolidescha e dvainta plü stena tras ils infants ais generalmaing cuntschaint. Perque nun as disch be: *Üngüns infants in üna lai ais sco ün di sainza sulai* . . . ma eir: *Duonna scorta fa uffants*.

Il cas na rar cha l'hom zertun e trassatêr fa la bella chamma e lascha la lavur e fadia a sia muglier ais suvenz la cuolpa cha la famiglia vain in misiergia e va a *finir aint illas petlas* (Kopfschmutz) o *in noschas ovas*. Alura as disch bain: *La muoscha spargna, il tavan maglia*. O tal cas cuntrari, cha cun tuot cha l'hom ais lavurius e spargnuoss ma la duonna üna sguazzera uschè chi nu vegnan a *trar a tröp o aver enzitgei ella mongia*, as impissarà: *Üna femna bütt' our leivmaing cul scussal, que cha l'hom maina aint cul char*.

Chasa e famiglia stan in stretta relaziun vicendaivla ed uschè eir ils proverbis chi as refereschian sün l'üna büttan eir lur glüm sün l'otra. Scha nus udin a dir: *Chasa sainza tet, patrun sainza güdizi*, schi stuvain admirar quista stupenda sumaglia. Ella illustrescha plü co lungs plets, cha chi chi nu tegna da quint da sia roba ais ün vaira *tschigrun in pigna* o ün dret *pöst da quatter foudras*, dimena ün schumar. E da quels chi dadour chasa paran *buns sco'l painch* e sun vaira *splattapuglinas*, ma in chasa lur fan ils tirans e bieschs, dischan ils da la Val Müstair: *Minchün vezza jent jüstia, ma nügl' adüna in chasa sia*.

E cha Dieu ludà nos pövel sà amo appredschar la valur d'ün agen töch tschisp e d'ün agen tet, as po relevar our dals proverbis: *Scha tü hast roba al sulai, nu la vender*. *Chasa mia ais chasa mia, sia quant pitschna ch'ella sia*, o in möd plü drastic: *Meglder ün bügl da püerch sulet, co üna chas' insembel*.

Eir impissamaints zuond filosofics ed in tuot lur simplicità fich profuonds cuntegnan ils seguaints: *Suot ün tet, ais dolur e dalet. ... Mincha tet cuverna seis sichet. Mincha tet ha sia crusch.*

La famiglia ais per l'uffant que cha l'üert ais per la planta. E scha qualvoutas ils uffants cun tuot ils noschs exaimpels chi han, s vess in famiglia, reuscheschan amo vaira bain o chi vegnan sco tras ün miracul spendrats da qualche disgrazcha, as po bain dir: *Ils uffants han ün Segner per sai — per se.* Pel solit impro, scha ils genituors nu san sviluppar las bunas qualitads da lur descendenza, schi manca la drett' amur ma eir la severitad — tuot a seis lö — nun aise da's müravgliar, scha ün bel di, ston s'impissar al bun proverbi: *Schi's tira sü ün bel vadè schi s'haja ün bel bouv*, o a l'oter amo plü cler: *Schi's tira sü ün brav pusclin, schi s'haja ün bel püerch.*

Per gnir uossa cul discuors sün amis e paraints pudain includer quia eir tscherts proverbis chi stan in relaziun cun amur ed affecziun in general. L'amur, quist sentimaint chi fa bramar il cour davo que chi al para amabel e fa landroura l'oget principal da seis impissamaints e giavüschs ha in tuot las linguas blers proverbis chi as sumaglian. Forsa cha ils seguaints nu sun uschè cuntschaints, almain na illa fuorma cha nus ils udittan. Cha *l'amur fa gnir orb*, disch eir ün proverbii tudais-ch. Ma il fat cha la natüra nun ha sias ledschas sainza fin e mera, e cha pel solit be ün' uniun basada sün sentimaints plü profuonds, po prodüer üna descendenza sana da spiert e d'anim am para da chattar expressiun in nos möd da dir: *L'amur es orba — ma vezza dalöntschi.*

Da sia forza irresistibla as soula dir: *L'amur tira plü co set pêra chavals* o *l'amur va tras set sindals* ... e cha sch'ell' ais sincera e profuonda, inguotta nu la po stüzzar e stüdantar: *L'amur viva da tuot e nu moura da nüglia.* Ma tschert cha ella nu preserva ad ün o a l'oter da far qualche nardat: *L'amur fa sotar ils asens.* E scha nus dschain: *Meglder bacuns cun amur, co pulaster cun dolur*, schi nos chantunais plü realist dscharà: *Cur la fam cumainza, pigli' amur cumgià* o il vair materialist perfin: *l'amur nun es pulenta.*

In regard a las relaziuns tranter ils humans e per dir cha la sort metta ad ün illa pusiziun da pudair cumandar impè cha l'oter sto far per cumand o servir, disch ün da noss pro-

verbis fich bain: *Chi suna e chi sota*. Ma eir in üna pusiziun main importanta, l'hom chi fa seis dovair ed ais a sia piazza sto gnir respektà e stimà, sco chi disch nos proverbi: *Chi nu po gnir predichant, vegna culuoster, meglader ün bun culuoster co ün nosch predichant*.

Il servezzan pel bain public ais e restarà adüna ün affar spinus, e perque nun aise da's far illusiuns: *Chi serv' al cumün, nun agradescha ad ingün, o far adret a tuot nu sà gnanca nos Segner*. Imincha cas pudains racumandar ils seguaints proverbis tant a quel chi ha da servir co a quel chi po cumandar e far da patrun. *A famagl pazienza e patrun prudenza!* E chi nu's schmancha: *Chi chi voul ir sü per la s-chala, sto cumanzar pro'l prüm s-chalin*.

Tschert cha qualvoutas cun as far tiers o far pro, tras protecziun o in oter möd eir qualchi tschüffa-muos-chas (tamberlan) o ün chi ha gnü massa *pac sal pro'l battaisem* vain ad alch uffizi o perfin «ornau». Scha ün da quists *doza lur la craista* e craja da stuvair *far udir adüna darcho sia s-chella*, ün po s'impissar: *Ün asen ornà, nu lascha da sbrir*. — Gliעד ambiziusa e presuntuusa, ma da poch spiert vezza gugent schi *as fa tuottas chosas* cun els e *plü ch'ün als lusingia, plü chi as scufflan*. Ün proverb, na güsta ün dals plü fins, ma chi dà ün bun retrat da quists apostels disch: *Plü ch'i's glischa l'asen e plü ch'el tretla*. Ed il fat cha blers dals noss sun in general disposts dad applaudir mincha criticaster e sbrajaditsch, conferma il möd da dir: *Sch'ün asen sbraja, schi tuots fan davo*.

Minchün sto far l'esperienza cha in nossa vita tuot nu va glisch e cha dasper il bel ed il bun, cha la sort ans po portar, stuvain eir tour il greiv e l'asper. *Ün nu's po avoir la charn sainz' ossa*. — Ün cuntin pudair far festa nun ais dat ad ingün: *A nozzas ed a smedas, nu's po ir minchadi* (ir a smedas = ir sülla naiv cur ch'ella tegna). Impro sainza esser güst materialist as sto cunvgnir cha *sainza mangiar nun as po viver e sainza inguotta nun as fa inguotta*. *Pan nu's fa sainza farina*, dschaiva ün da Lavin, impè cha l'oter da S-chanf dschaiva: *Sainza övs nu's fo fratteda*.

Davart la fam disch ün vegl proverb: *Meglader ir in let cun fam co alvar cun debits*. Dunzainas d'excellents dits proverbiais illustreschan quist stadi cha nus nomnain eir *avoir la bligna* il vainter vöd.

Nus in Engiadina dschain p. e.: *A quel va la böglia gio las s-charpas . . . opür la böglia largia va tras la stretta*, in Surselva: *Aver la Margretta che batt' ellas costas*, ed ils da Schons: *Aveir jom da roir giu las unglas*. Ed ün chi mangia cun bun appetit, dschain nus: *quel mangia cun quatter gianoschas*, il Sursilvan: *quel magliass crapp' e lenna*.

Il pan sco nudrimaint primitiv ha gnü da servir per bain quants congruals. Per dir cha pan frais-ch nu reda — v. d. ais plü svelt mangià co pan vegl: *Pan lam, va sco stram*. Cha il guadagnar seis pan in giand a servir nu va adüna leiv, illustrescha il dit: *Pan da patrun ha set cruostas*, o eir l'oter: *Pan da patrun ais dür*. Ma lura as po as consolar cun l'oter proverbi, na main güst: *Pan dür, pan sgür! Pan da lavur, pan da savur*.

Il fat cha fand dal bain nun as chatta adüna la dretta recognuschentscha e cha l'uman schmancha gugent ils benefizis giodüts, chatta expressiun in quists pochs plets: *Pan mangià ais bod schmanchè*. Quist ha l'istess sen da l'oter bun proverbi: *Cur chi s'ha bavü, as volv' il döss a la funtana*.

Eir nos vegls han fat l'esperienza cha quels chi vivan pel muond aint, *stan cun la bratscha a traviers o culs mans süls chaluns* ed as laschan *gustar buns baccuns*, van a finir chi nun han plü inguotta. Chi as dà da buonder schi han ün di *il barb' Andreja in chaminada e l'and' Anna in chasa*, schi sun *chüzs sco pluogls* — o *chüzs da clappar fö* o pon star *cul chül sülla platta*. Da simils campels as dschaiva ed as disch amo hoz: *Schi, schi, padella grassa, majer testamaint*.

Il viver spargnuoss, o sco chi's disch in möd figürativ: il *ruojer gio bain l'ossa*, ais bel e bun, ma eir quia daja seis limits. Da l'avarizcha — l'esser ranver — ha eir nos pövel adüna gugent fat schnöss, dschand: *Quel es eir stret tranter las uraglias. Quel scorchess ün pluogl per avoir il fol o sfendess ün pülesch per avoir la suondscha*. Sco proverbi chi tuocha la guotta sül cho per illustrar la vanitad da simils avaruns chi stan be a perchürrar lur raps, vuless adür quel: *Que nu vala la paina da viver pover, per murir rich*.

Davart l'ir dal muond han eir noss vegls fat lur experiencias e nu manchan excellentas sumaglias cun ün profuond sen. Ün dals plü grands flagels da l'umanitad sun adüna stat las

guerras chi per tschientiners han portà led e cordöli eir in nos pajais. Co as pudess cun tschinch ses plets illustrar quist fat plü bain, co cun nos simpel proverbi: *Armas cun armas — larmas e larmas*. Quant vularà que amo, fin cha l'umanitad vezz' aint ch'ella fess plü bain da tour a cour nos oter möd da dir: *Pasch als umans e guerra als vizis*.

Ün' admuniziun chi nu's po racumandar avuonda a nossa giuventüna ais: *Da giuven adüsà da vegl cuntinuà*. Que vala in mal ed in bön, perche per minchün vain il di ch'el ha da dar gio quint e plü d'ün ha stuvü vair aint massa tard quant vardaivel chi ais l'oter vegl proverbi: *Gio'l fuond dal sach, as chatt' il quint*. — La natüra ha sias ledschas ch'ün nu's po transgredir sainza ün di avair da portar las consequenzas; *Cuolpa jascha, ma nu schmarschescha*. Mincha chosa sto avair seis temp per madürar, ma: *Cul temp madüran las nuscpignas*.

La vita ais il megl der magister, e sco cha il magister ha il plü grand success cul scolar chi sà e vül imprend, illa vita as sto trar a nüz las experienzas fattas, lura, ma be alura pon perfin noschas experienzas reduonder a nos bain. Quist' idea dà plü o main il verset: *Mincha mais as fa la glüna, mincha di s'imprenda üna*. E scha nus dschain: *Il temp es ün grand magister* schi pudain eir dir: *Il temp es ün galantom*, perche plü bod o plü tard dà'l a minchün la paga chi al pertuocho. Simils impissamaints cuntegnan ils proverbis: *Tuot ha seis temp e sia masüra ... e ... Cur la masür' es plaina, il Segner tira la rasaina*.

Vi e plü vegl chi as vain e vi e plü chi as experimantescha la vardat d'ün oter da noss möds da dir: *Ün an es lung e desch sun cuorts*.

Davart il rier ed il cridar avain üna tschurma da dits proverbials, sco: rier da *schloppar*, rier da's *sfender*, rier da *dar il schlop* o cridar, cha *crappa s'sfenda*, *bragir tg'ina larma spetta betg l'otra* o sco schi's füess *suot ils curtels*. Dad ün chi crida (bragia) facilmaing dschain ch'el ha *las larmas in giglioffa* o ch'el *es ün öv tender*, e dad ün oter chi ria e crida per main da che: *El ha il rir ed il crid in üna giglioffa*. Eir il vegl proverbi: *chi bler crida, bod invlida* ais sgür e tschert üna granda vardat.

Sco bunas reglas generalas per la vita pon servir üna quantitat da proverbis chi stan in relaziun cun las lavuors

in chasa e sül fuond da noss antenats. Uschè disch ün tal: *Chi ha vöglia da sdrür in god, chargia leiv e va dabot*, perche eir: *Spert e bain d'inrar chi vain*. Per far üna buna lavur as sto as laschar la peida e da quels chi abratschan massa bler in üna vouta as disch: *Cur chi s'ha massa blers fiers i'fö, ün o l'oter sto arder*. — Dal möd sco chi's piglia pels mans üna lavur dependa impro bler, ed uschè dschain cun buna radschun: *Bain cumanzà, mez glivrà*. Ed eir: *Tenor la via, as fa la chargia*, e scha per cas chi s'ha tut üna vouta la chosa per il fos chavazzin, s'impaisa: *Strada fand as cumoda la chargia*.

Chi chi fila nosch fil, fa noscha taila... Scha'd ais bain ur-dieu vain eir bain tessieu... Il püt e la pezzetta mantegnan la chasetta.

Üna buna maxima per reuschir cun sia lavur ais sainza dubi, quella dad as concentrar e da nu tour fastidi per mincha pitsch-nezza, s'impissand: *Sün tuot las muos-chas nu's po batter*. Eir as fa bain da nu s'intermetter in affars chi nun ans van pro e perque: *Rost chi nun at tocca lascha'l arder*. Fand otramaing as savess experimentar la vardavlezza d'ün oter dit: *Advocat chi nu vain clamà, cun üna pajada vain pajà*. E pür: *Cur duos sun in guerra nu't metter immez ais üna maxima degna da gnir observada schi nun as voul ris-char da survgnir amo s vess las costas plainas e sco chi dischan in Surselva: l'ieli da fiasta*.

Cha minchün scua davant sia porta as disch eir in tudais-ch, ma per dir cha avant co critichar ils oters as sto avoir s vess la coscienza netta, il seguaint proverbi tuocha amo plü bain la guotta sül cho: *Cun ün sdratsch suos-ch aise mal as lavar*.

Chi chi's spermala (pigl' in mal) va cul tüert, ais ün sinonim dal proverbi frances: Qui se fâche ha tort. Güsta quist proverbi chi cuntegna üna profuonda vardat füsse bun da trar suvent adim-maint a blera da nossa glieud ourdvar sensibla e chi as spermala per main da che ed a quels chi sun malperüna cul mez muond. Perche scha ün da teis conumans disch o fa qualchosa chi pudess t'offender, daja be duos pussibilitads. O ch'el ha radschun, lura at stuvarast dir: *Hom avisà ais mez salvà*, o ch'el ha tüert e lura at dscharast: *cun narramainta e terra dschiouta aise mal s'impachar*, opür eir: *Da chindels ed asens il sbrir (sbrair) as sto cum-patir*.

Sco varianta dal cuntschaint proverbi: *Minchün sto portar sia crusch*, vuless amo avair adüt quist: *Minchün sgratta sia ruogna* chi ha eir il manajamaint chi s'impaisa e discuorra gugent da las chosas chi ans preoccupeschan il plü ferm.

Richezza e povertad — l'esser rich o pover — han eir tar nus da vegl nan dat andit a cuaida ed invilgia d'üna vart, a pisser e cumpaschiun da l'otra. Quel chi ha *seis peis a chod* ha bun dir: *Povertad, mamma da sandat*. Cun tuot chi as sto cunvgnir cha s-charsdat ais solitamaing plü avantagius al stadi sanitari da l'uman co luxuria. Ma scha ün disch: *Povertad nun ais varguogna*, l'oter chi cun tuot spargnar e schaschinar nu vain *our da la puonna* o *our da la stoppa*, s'impaisa plü gugent: Schi, schi: *Tuot va aint il sach grand*, opür: *Scha l'aguoglier es vöd, as po tschüvlar süsur*. E per esser güsts stuvain bain cunvgnir cha la repartiziun dals bains materials sün quist muond ans sto parair sco üna granda ingüstia. In ponderand la chosa plü a fuond stuvain impro eir cunvgnir cha la natüra chi cun sias ledschas rapreschainta ün uorden divin vuglù dal muond, reparta eir ella las forzas corporalas e spiertalas in ün möd bain güsta uschè parzial. Ün ha üna sandat da fier, impè cha l'oter ais ils dis da sa vita üna *povra patracca*, l'ün ais intelligiaint ed ha, sco cha noss puters dischan: *sel aint illa zücha*, l'oter impè ais nat *Gian dür sül char* e resta *ün tschigrun in pigna* fintant ch'el viva. — Impro plü da quai chi's craja il destin gualiv' oura, scha na tuot, schi almain bler, tenor il dit cuort ma da profuond sen: *Il temp cumoda* tuot opür eir: *Il temp ais galantom*.

Tant per il pover co per il rich daja ün numer da buns proverbis. Scha il tudais-ch disch: *Spare in der Zeit, so hast du in der Not*, schi dschain nus: *Spargna da giuven, schi hast da vegl*. L'admoniziun da nu spender daplü da que chi s'ha ils mezs, chatta expressiun in nos oter dit: *Chi cumpra pan, nu tegna chan*. Eir cha in relaziuns modestas ün as po far ün trat simpel ma gustus ed observar nettaschia ais il manajamaint dal seguaint: *Cot e net po far mincha povret*. Il fat cha il possess dschendra gugent la cuaida da posseder amo daplü, avaivan eir experimentà noss vegls, schi dschaivan: *Plü blera munaida, plü granda la cuaida*. Per quels chi spargnan e spargnan e nun as cueschan ünguotta as po trar adimaint il fat cha: *Davo quels chi plajan, vegnan quels chi spla-*

jan. Il daner decipa suvent il character e cha blers per amur dal possess sun in cas da far acziuns malonestas voul exprimer l'excellent paragon: *La gliעד fa munaida fosa, e la munaida fa la gliעד fosa.*

Richezza dschendra suvent superbgia e vanagloria, impustüt cur ch'ella nu va *a pêr ed a pass* cun la cultura interna da l'uman. Da quels, e specialmaing da quellas, chi spendan lur ultim pliffer per as fittar ed ir davo l'ultima moda, as po dir cun buna radschun: *Bella signuria, culla fam aint in s-chantschia*, o dand ün oter pitschen gö da plets: *Mantel e chapè, pulent' e caffè.* — Ma a la fin chi nu voul cunvgnir cha *l'esser frisch e san* vala daplü co tuot ils tesors dal muond, ed il proverbì ha bain radschun chi disch: *Chi chi ha sandà, ais rich e nu sà.*

Giuvens e vegls han lur defets e lur mendas. Eir noss vegls han experimentà cha chi ha massa bella vita da giuven, da vegl ha tant da plü da tribular. *Chi nu crid' in fascha, crid' in rassa*, disch ün proverbì ed ün oter: *Da giuven a mantun, da vegl a l'abandun*; in sursilvan: *Da giuven sfrenau, da vegl bandunau.*

E da quels giuvens chi as crajan già sà'l Segner che e piglian gugent la *buocha plaina* in lur grandaschia e presumziun, as po bain dir: *Laina verda fa bler jüm.* La bella vart d'üna giuventüna legra, sana da corp ed orma illustrescha nos oter dit: *A giuven cour tuot es tramagl.* Tschert cha nus tuots restessan gugent giuvens, ma nus stuvain ans consolar cun l'oter dit: *Cunter la vegl-düna nun aise masdina.* Il bun cussagl da nun as maridar massa tard cuntegna il bun congual: *Id ais megl der trar sü infants culs daints co cun las andschivas.*

Ün chapitel special fuorman ils proverbis chi espriman l'esperienza cha *natura resta natura*, o sco cha il tudais-ch disch: «Art lässt nicht von Art». L'idea stess dà eir nos bun proverbì: *La zipla —, l'astella vain dal lain.* I's fa adüna bain da tgnair quint da quist fat schi nun as voul evitar surpraisas. Que nun as sto dimena metter il *giat a perchürar il lat* o la *chevra a perchürar il giabus* o dafat vulair rantar il *chan cun las liangias.*

D'ün cot a düer o d'ün tgau canaster nun as po spettar discuors spiritus opür as po eir rilevar otras qualitats d'anim e spiert our dal möd da discuorrer d'ün uman, siand: *Vi dal chant as cognuoscha l'utschè e vi dals plets il tscharvè.* E quia vulain güsta adüer

ün proverbî da la Val Müstair, chi in möd umoristic dà ün excellent precet: *Nu mösser mezza lavur a tottel intèr!*

Ün bel pop nun as disch be d'ün poppin in chüna, ma in möd figürativ eir dad ün grond chi ais o fa da stuorn o in fuorma da proverbî: *Pop fa da pop*. Che chi as vül dir in dschand: *Da corvs nu vaina culombs o da stoppa nu vaina valü*, nun ha tschert da declarar; ma nus avain ün oter famus proverbî per dir cha our d'üna talpa nu's po gnir utschè, chi tuna: *Our da mincha lain nu's po far ün tschüvlöt*, o eir: *Chi chi nascha quader, nu moura arduond*.

Chan e giat, noss fidels cumpagns dan eir quia occasiun a buns conguals. Uschè dschain: *Chan chi bubla, nu morda*, opür: *Chan müt morda*. *Chi chi dorma cun chans, alva cun pülschs*. E discurrind da giats: *Che voust muossar a giats a raiver*.

Davart il lavurar e l'esser daschütel existan eir in rumantsch üna tschurma da fuormas poeticas e proverbis. L'activ vain gugent congualà cun üna furmia — *dar sco üna furmia*, — *sco üna pidera*, opür as disch: *El dà da mans e da peis*, — *da mans e da cunduns*. Il Sursilvan disch in möd amo plü drastic: *Luvrar il tgau giud il culiez*, o perfin: *Far la tgarn ord l'ossa*. Dad ün daschütel o d'ün mütschafadias as soula dir ch'el haja *la rain davant* opür ch'el saja eir ün da quels chi stan gugent *culla bratscha a traviers*.

Noss vegls costrets ed adüsats a trar lur viver cun stentusa lavur our d'ün terrain asper e poch früttaivel, pudaivan dir cun buna radschun: *Üngün pan sainza paina*. La veglia experienza cha il pan gusta il plü bain a quel chi lavura e s'fadia vala impro eir amo hoz: *Pan da lavur, pan da savur*. E scha il tudais-ch disch: «Aller Anfang ist schwer», schi dschain nus: *Prüma lavur, blera süjur*. Eir ün oter proverbî tudais-ch: «Übung macht den Meister» ha seis sinonim in rumantsch: *Chantand as dvainta chantadur*.

Ils mais da stad sun quels chi quintan in prüma lingia tar nos paur, ed uschè s'ha'l eir fuormà seis proverbis: *Chi d'avuost giascha, d'inviern suspüra*, opür: *Chi chi dorma d'avuost dorma a seis cuost*. — Da quel chi nun ais ami da la lavur, vain dit in tscherts lös: *el fa pipas o el crivla l'ora* o eir *el fa gnir saira*. Per glieud da quaist gener ais il lavurdi pel solit ün pa lung, ma insomma: *Fin saira dür' il di*, eir scha'l pultrun vain amatti. Va que

lura vers saira e vers la fin da la lavur, schi suvenz eir quel chi scharschögna e nu lavura uschigliö guera cun red, cumainza *a dar per que aint*, illustrand cun que il bel dit: *Cur il sulai va da strusch, eir il gliöder dvainta prus.*

Na be dal tschavat, al qual üna lavur nu reuschescha bain, ma eir da quel chi ha fat alch nardat e craja da far bun la chosa cun s-chüsas marschas e bels plets, as disch: *Chi mal cusa, bain splatta.*

La benedicziun da la lavur, ans procurand ella eir la vaira cuntantezza interna, exprima il simpel ma vardaivel proverbi: *Lavura be, l'algrezcha vain da se.* Ed ün oter nun ais main güst: *L'aguogl' e la pezzetta, mantegnan la chasetta.* E per finir quist chapitel amo ün dit allegoric: *Meglder üsar las s-charpas co'l linzöl* chi ha incirca il sen dal plü cuntschaint proverbi: *Il giaschair nu port' aint bler, ne in schner ne in favrer.*

Manz n e d e r s, b a j a d e r s, l a d e r s e cumpagnia bella, nu vegnan neir schaniads e preoccupeschan l'imaginaziun dal pövel. *Chi bler tavella, bler schmanzögna*, s'oda a dir e chi vuless contestar la vardat e na main da l'oter proverbi: *Dal diavel as po s'inchürrar, d'üna noscha lengia bricha.* E schi as pretenda cun buna radschun cha quel chi güda a far üna lumparia nun ais pel plü meglder da quel chi fa, as po bain dir: *Tant quel chi tegna, co quel chi scorcha.* Il tudais-ch disch: «Gleiches zu Gleiches gesellt sich gern», e nus: *Lumparia tschercha cumpagnia.* Scha il filar ed il tesser han bler da servir da congruals sün quist champ, demuossa que sgür e tschert cha quists proverbis nu sun be dad her o da sterzas. Che plü bel retrat a si' idea nun as pudess dar co in dschand: *Chi chi fila nosch fil, fa noscha taila.* Oters cuntegnan l'admoniziun da nu schmanchar cha in fand dal mal o l'ir uschigliö sün noschas vias, plü bod o plü tard vain il di chi's survain la paja: *Il diavel ais ün bun fittadin ma ün nosch pajadur*, o eir: *In fuond dal sach as chatt' il quint.*

Davart l'esser e l'apparentscha trattan eir plüs proverbis degns da gnir trats adimmaint, uschè: *Parair e nun esser, ais sco filar e nu tesser.* Cur cha ün pruoder *at fa las bellinas* e voul at far crajer sà'l Segner quant ch'el at voul bain, schabain cha tü sast cha tuot ais be ün far stravair, t'algordarast da quel dit: *Chi chi't cugnuoscha nu't cumpra*, meis char! — L'apparentscha

ingiana, è quist' esperienza chatta expressiun in tantas sumaglias, sco: *l'abit nu fa il muonch* (dal talian). *La crusch nu fa il chavaliier . . . Ils mustazs nu fan il general . . . La barba nu fa il filosof o il profet*. — E per illustrar quels chi *portan la craist' ota* o han perfin üna superbgia chi spüzza, cumbain cha in fuond *nu vezzan plü dalöntschi co da la buocha al nas* as po dir: *Bler füm, sainza glüm opür: Plü granda la fümpera, plü pitschen il fö*.

Nos Segner, vita e mort stan in stretta relaziun cun noss' impissamaints e nossa cretta davart ün uorden divin. Da la profuonda religiusitad da noss perdavants dan prova blers proverbis sco: *Chi serva a Dieu ha ün bun patrun. Fida't in Dieu, el at güda i'l bsögn tieu. Nos Segner metta i'l muond e cumpagna. I nu crouda üna föglia cha Dieu nu vögla*. — A quel chi vezz' aint dad esser sün üna fosa strada e nun ha plü il curaschi o craja da nun avoir plü la forza dad inchaminar ün' otra, as po dir: *Fin chi batta uras nun aise massa tard*. La spranza dà a l'uman forza e cuffort eir in sias plü greivas uras, e cur cha noss cours tremblan d'anguoscha d'avair da perder que chi ans ais il plü char, ans consoula l'impissamaint: *Fin chi ais fla, aise spranza*. Il fat cha blers nu chattan mai temp per far qualchosa chi nu'ls fa comod, impè cha oters uschigliö ferm occupats as praistan cur chi sto esser, ans tira adimaint il bun proverb: *Chi chi ha temp, ha vita*. Il frances disch: «Les caprices il faut les payer», e nus güsta uschè bain: *Chi chi viva da chaprizi, paja da buorsa*. E na main vardaivels sun ils dits: *Buna giuventüna maina a buna vegldüna, e mala vita, mala fin*.

Quants nu lavuran e schaschinan ils dis da lur vita, spargnan e raspan insembel bains terresters per experimentar a la fin cha: *Quel chi fa, gioda il main*. Ün o l'oter chi craja da pudair amogiodair ils früts da sia lavur e s'ha fabrichà sa bella chasetta, ma ant co pudair l'abitar sto ir i'l oter muond o *lascha crodar il sdun*. Alura s'po bain dir: *Fat la chabgia, mort l'utschè*.

Infin chi düra la vita nu sà neir il plü furtünà che ventüra chi l'aspetta: *Üngün nu sà sia sort infin il di da la mort*. Ed il di da quella vain per minchün: *Dals giuvens moura inchün, dals vegls nu mütscha ingün*. Furtünà quel chi in sia vita ha chattà amur ed amicizcha, el nu sarà neir bandunà in si' ura extrema. Tants e quants han ün' otra sort: *Vita sainza amur, mort sainza*

perdüttas. Noss' ultima via ais pel solit quella cha nus fain in occasiuns plü leidas: *Via da bara, via da nozzas*. Per pitschen e grand, per rich e pover vain il di ch'ün il metta a pos e tuottas differenzchas tranter flaivel e pussant sun a fin, perque dschain: *La mort güsta tuot*. Ma quel chi agiundscha: *ma na tuot*, nun ha neir tuot il tüert, perche ün o l'oter *va bain per seis fat* sainza avoir da render quint dal tüert ch'el ha fat ad oters. Noss vegls as cufortaivan cun l'oter giavüsch proverbial: *Cha'l Segner fetscha sü a quel chi va cul tüert* chi vuol dir cha l'omnipotaint ha otras vias per far güstia tanter ils umans. Dal temp cha superstiziun eira amo ferm derasada tanter nossa gliעד, e ch'ella crajaiva amo generalmaing vi da buns e noschs spierts, derivarà il proverb: *Tmai ils vifs, ils morts nun as mouvan*. Mincha chosa ha seis predschi, ed a quel chi craja da stuvair avoir tuot mez per ünguotta, as disch in möd bainischem inclegiantaivel: *Per ünguotta ais be la mort*. — Furtünà quel chi, s'approssmand si' ultim' uretta nun ha da s'impissar vi da quel proverb na main sarcastic: *Sunan ils sains, sgrizcha il diavel ils daints*. Ün meglder cuffort al sarà l'impissamaint cha il sar ravarenda chattarà eir tar el qualchi bun pail per and far adöver in seis discuors da led. E co nun avess quist, da bun cristian, da s'impissar cha que sta a nos Segner da güdichar ils fals ed ils puchats dal defunt e na als umans da *dar uossa lur tara*. Eir scha ün o l'oter as dscharà: Schi, schi, *per esser bun as sto be murir!*

Da la granda fidanza cha la cretta in Dieu omnipotaint e güst eira derasada in nos pövel dan amo blers bels proverbis perdüta. Cur ch'el disch ünzacura: *Dieu lascha ir, ma na surir*, schi manaja'l bain chi nu sta a nus da vulair critichar l'uorden divin, ma cha ün plü ot e plü sabi sà cur chi ais *da trar la rasaina*. Ed ün bel conqual cun l'istess sen, ma bain amo plü figürativ, ais: *Las moulas da nos Segner moulan plan ma moulan sgür*. — La fidanza cha il Segner nun ans lascha a l'abandun, scha nus ans volvain ad el e ch'el ha eir otras vias per ans gnir in agüd, chatta expressiun in il vegl proverb: *Dieu e buna gliעד güdan adüna*. Ün profuond sen ed üna granda vardat cha plü bod o plü tard minchün da nus po experimentar, cuntegna ün oter bel proverb, als blers forza na cler a prüma vista: *Dieu serra üna porta, per avrir ün balcun*. Pür memma l'uman d'hozindi chi gioda sandat, chi ha furtüna in fa-

miglia e nun ha pissers economics, va sia strada sainza bleras pre-occupaziuns internas, gioda que cha la vita al spordscha e fa sco scha que nu pudess esser otramain. Pür il di ch'el vain cuolpi da qualche sventüra, d'üna malatia o d'üna disgrazcha in famiglia e ch'el sto experimentar quant fallambra cha la fundamainta da nossa furtüna po esser, *al va sü ün sulai* ins-chüri bainschi da la sort avversa. Alura, po dar, ch'el va pür in sai ed as renda quint chi dà eir üna vita interna e cha be quella po far dvantar l'uman ferm e resistant cunter ils plü dürs cuolps dal destin. Ma quista vita dumanda eir da gnir cultivada cun contemplaziun e ponderaziun, in as concentrand ed in examinand sai stess, chosas chi nu s'fa guera per via, ma plüchöntschi in sia stanzetta, a la fneistra o al balcon in fatscha a l'admirabla creaziun da l'Omnipotaint. E que ais bain il profuond maniamaint da nos proverbi: *Dieu serra üna porta, per avrir ün balcon*, set cuorts plets chi rinserran ün' intera filosofia.

Scha nossa baderlada ais gnüda ün pa lunga, schi ch'ün la piglia in buna part, s'impissand al proverbi: *La buocha tschantscha da l'abundanza dal cour*. Nus avain svest resenti tant dalet in udind darcho ün bun proverbi chi ans para da stuvair sdasdar tar mincha cumpatriot l'interess per quista uschè richa part da nossa verva. A tants e quants, impustüt eir tar stübgats e mez stübgats chi retegnan cha vaira poesia as chatta be pro ils grands poets e vaira sabgentscha be pro ils grands filosofs — cha blers forza gnanca nun inlejan inandret — pudain dir e cumprovar cha eir ün simpel e pitschen pövel po posseder in quista sia poesia primitiva ün grand s-chazi poetic ed üna profonda sabgentscha filosofica.

Possa que ans reuschir da sdasdar e cultivar in nos pövelet sen ed incletta per il simpel e pitschen, per il bel e bun chi al circundescha in sia vita d'iminchadi — da'l mussar a dovrar seis ögls ed imprendere a vair l'immensa ricchezza da la natüra, da pra e god, da munts e vals. E na be quai ma eir da s'approfundir in seis linguach matern, imprendere ad appredschar sias bellezzas intimas, sia müravgliusa e multifaria ricchezza. Eir nos pled ais ün töch natüra, il prodot d'ün dat terrain, da si' istorgia e tradiziun, da sentimaints ed experienzas da generaziuns e generaziuns.

Üna ierta preziosa, ün s-chazi cha nus, inua cha il destin ans porta, pudain tour cun nus, sco ün toc prüvà da nossa plü stretta patria e da nossa schlatta. Ün s-chazi chi nun ha da bsögn ne da valisch ne da sach da döss, ma chi ha lö in noss' orma ed in nos cour, quant pitschen eir ch'el saja.